

Pierre Wagner P. (red.), 2012, *Carnap's Ideal of Explication and Naturalism*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, ss. xii + 263.

Recenzowana książka ukazała się w nowej serii pt. „History of Analytic Philosophy”. Nazwa serii nie w pełni adekwatnie oddaje jednak zamierzenia, jakie towarzyszyły jej stworzeniu. Wyjaśnia to w przedmowie redaktor serii Michael Beaney. Warto przywołać niektóre jego stwierdzenia, gdyż dobrze rozjaśniają one zamierzenia całej serii, a pośrednio również ambicje Redaktora recenzowanego zbioru tekstów. Beaney podkreśla, że „historia” jest tu rozumiana szeroko, obejmując okres trzech ostatnich dekad dziewiętnastego wieku do początków wieku dwudziestego. To zwykle ten ostatni okres kojarzony jest z początkami filozofii analitycznej, biorącej początek w pracach takich filozofów, jak G. Frege, B. Russell, G. Moore czy L. Wittgenstein. Seria uwzględnia nie tylko inspiracje tych klasyków filozofii analitycznej, ale również późniejsze nawiązania i rozwinięcia ich myśli, co wyjaśnia obecność w tej serii tomu dotyczącego filozofii Rudolfa Carnapa, któremu poświęca się w ostatnim czasie dużo uwagi w związku z nowymi interpretacjami jego stanowiska. Właśnie nawiązania do współczesnych i bieżących dyskusji w filozofii analitycznej, a także analizy porównawcze z innymi tradycjami filozoficznymi, które są jednym z ważnych elementów prezentowanej książki, są także istotnym zamierzeniem całej serii, jak stwierdza Beaney (vii). W swojej zapowiedzi tematyki książki redaktor serii

podkreśla rolę Carnapa jako jednego z głównych twórców logicznego empiryzmu – centralnego nurtu filozofii analitycznej w latach 1930. – który szeroko oddziałwał w Stanach Zjednoczonych.

Uwzględniając wyjaśnienia dotyczące zamierzenia całej serii bardziej zrozumiałe jest, dlaczego w niej właśnie opublikowana została książka pod redakcją P. Wagnera, dotycząca tematyki wykraczającej poza ramy czasowe serii. Zasadniczo zbiera ona artykuły zaprezentowane podczas konferencji „Carnap's Ideal of Explication”, jaką Wagner zorganizował w Paryżu w maju 2009 r., uzupełnione o teksty M. Friedmana oraz M. Wilsona. Termin „eksplikacja” pojawia się w pracach Carnapa stosunkowo późno, bo w 1945 r., ale systematycznie jest objaśniony dopiero w *Logical Foundations of Probability* z roku 1950. Impulsu do zorganizowania paryskiej konferencji dostarczyła praca A. Carusa *Carnap and Twentieth-Century Thought: Explication as Enlightenment*, w której argumentuje on, że właśnie kategoria „eksplikacji” stanowi spójny zwornik myśli Carnapa od jej najwcześniejszych etapów po okres dojrzałej twórczości. Jednocześnie Carus stara się pokazać, jak ważną rolę odegrały koncepcje Carnapa w szeroko zakrojonym kontekście kulturowego rozwoju między myślą oświeceniową a romantyczną. Monografia *Carnap and Twentieth-Century Thought* zakreśliła szerokie spektrum

tematów, które są podjęte i rozwijane w książce pod redakcją Wagnera.

Treść *Carnap's Ideal of Explication and Naturalism* tworzy piętnaście artykułów, tematycznie pogrupowanych w trzy części: (i) historyczna sytuacja Carnapa ideału eksplikacji, (ii) Carnapa ideał ekplikacji: ocena krytyczna i przykłady oraz (iii) debata współczesna, z których każda obejmuje pięć artykułów. Książkę opatriono także przedmową redaktora serii, notatką o autorach, wprowadzeniem Wagnera, a także zbraną na końcu pracy bibliografią i bardzo pomocnymi indeksami osobowym i rzeczowym.

Wprowadzenie Wagnera, mimo że stosunkowo krótkie, zawiera szereg ważnych i pomocnych w lekturze rozdziałów książki informacji. Przypomina on definicję tytułowego terminu Carnapa jako „procedury, w której niedokładne, przednaukowe pojęcie – ‘explicandum’ – jest zastąpione przez precyzyjnie zdefiniowane pojęcie – ‘explicatum’” (1). Następnie daje krótki przegląd kolejnych tekstów, w których Carnap je wprowadza i wykorzystuje w analizie, a także reinterpretuje własne wcześniejsze poglądy posługując się tym terminem. Wagner odnosi się także do publikacji H. Steina, ucznia Carnapa, który po długim czasie zapoznania kategorii eksplikacji przez adwersarzy Carnapa, jak W. Quine, T. Kuhn, L. Wittgenstein, N. Goodman, itp., w 1992 r. zainicjował dyskusję poświęconą tej kategorii. Uczniem Steina był Carus, którego monografia, jak zostało to wspomniane, stała się bezpośrednią inspiracją pa-

ryskiej konferencji. Być może miejsce, w którym zorganizowano konferencję, zachęciło do szukania inspiracji Carnapa w programie encyklopedystów francuskich i ich dążeniu do „zastąpienia wiedzy przejętej z tradycji lub narzuconej przez autorytet przez wiedzę pochodzącą z nauki” oraz uznania „pojęciowej klaryfikacji za niezwykle wartościową oraz pożądaną z racji praktycznych – w tym społecznych i politycznych” (2). Mimo wyjaśnień Redaktora książki otwarte pozostaje pytanie o tytułowy „naturalizm” oraz jego związek z eksplikacją. Wagner wydaje się sugerować, że związek ten wynika z wykazanej przez Carusa aktualności programu Carnapa, który pozwala rozstrzygać najbardziej fundamentalne współczesne problemy, m.in. dzięki temu, że „Carnapa ideał eksplikacji [...] stanowi pomost między inżynierią pojęciową a naturalizmem”.

Artykuły umieszczone w pierwszej części książki „Historical Situation of Carnap's Ideal of Explication” stanowią dość luźny zbiór nawiązań do kontekstów współczesnych Carnapowi lub wcześniejszych. Bardzo ciekawie brzmi tytuł pierwszego z nich „Carnap's Place in Analytic Philosophy and Philosophy of Science”, którego autorem jest A. Richardson, ceniony znawca myśli Carnapa i autor jednej z najważniejszych współczesnych interpretacji jego wczesnych poglądów epistemologicznych. Zamiast jednak oczekiwanego systematycznego przeglądu literatury i zestawień, otrzymujemy tekst będący komentarzem do jednego z artykułów poświęconych

Carnapowi oraz przemyśleń autora na ten temat. Richardson zarysowuje mapę historycznych prac poświęconych tytułowemu autorowi, wyznaczając cztery zasadnicze obszary: 1) wczesna historia filozofii analitycznej i związki Carnapa – „logika, syntaktyka i semantyka” (9) z takimi filozofami, jak Frege, Russell, Wittgenstein, a także późniejszymi – Quine, W. Sellars, Goodman, H. Putnam i inni; 2) rola, jaką odegrał Carnap w Kole Wiedeńskim i nurcie logicznego empiryzmu, w kontekście prac M. Schlicka, O. Neuratha, H. Reichenbacha, K. Gödla czy A. Tarskiego; 3) miejsce Carnapa w filozofii nauki z odniesieniem głównie do filozoficznie usposobionych matematyków i fizyków, jak D. Hilbert, H. Poincaré, A. Einstein, E. Mach czy H. von Helmholtz; 4) Carnap jako „inżynier pojęciowy”.

Jak podkreśla Richardson, w kontynuowanej przez niego – za A. Coffą i Friedmanem – interpretacją Carnapa na tle nurtów historycznych, zasadniczą rolę odgrywa założenie, że jego „główne zainteresowania filozoficzne oraz główne wnioski dla filozofii pochodziły z rozumienia metodologicznych zagadnień w podstawach nauk ścisłych (matematyka, fizyka) jego czasu” (9). W szczególności, odnosi on to założenie do Carnapa rozumienia logiki, której „nie należy rozumieć jako praw myśli czy reguł prawdy ani norm rozumowania [...]. Logika jest zbiorem narzędzi. Rachunki logiczne są tworzone po to, by służyć jako narzędzia nauki. Takim właśnie jest Carnap inżynier” (17). Kryteria oceny

narzędzi logicznych i ich przydatności dla celów uprawiania nauki, zdaniem Richardsona, Carnap opracowywał pozostając pod wpływem swoich wczesnych zainteresowań metrologią, czyli teorią pomiaru – „Instrumentenkunde”, a także własną pracą nad tworzeniem narzędzi komunikacyjnych. W przyjętej przez Richardsona perspektywie wszelkie zagadnienia normatywne, dotyczące logiki i metalogiki, należy w przypadku Carnapa zastąpić pytaniami „inżynieryjnymi”, np. zamiast filozoficznej dyskusji na temat tego, czym jest prostota teorii oraz czy w nauce należy wybierać teorie prostsze, podejście „inżynieryjne” kieruje Carnapa w stronę stwierdzenia, że w nauce rozpowszechnione jest przekonanie, że należy preferować teorie prostsze oraz że aby uniknąć niejasności kategorii „prosta teoria” należy podać formalne kryteria prostoty teorii, wyrażone w języku logiki. Mając takie kryterium, przekształca się filozoficzne zagadnienie, czy należy w nauce wybierać teorie prostsze, w empiryczny problem tego, czy prostsze teorie są łatwiejsze w użyciu przez naukowców. Każdy, kto zamierza kontynuować wcześniejszy spór filozoficzny o prostotę teorii, musi formalnie zdefiniować, w jaki sposób rozumie prostotę. „Nieformalna, niewyartykułowana filozofia znika bez śladu w konstrukcji technologii, propozycjach jej przyjęcia oraz pozostałych kwestiach empirycznych” (19). Tym samym więc Richardson odchodzi od Carusa wizji Carnapa jako intelektualisty, który stara się zmierzyć z dawnymi dylematami twórców myśli

oświeceniowej w kierunku „inżyniera”, zajmującego się praktycznymi aspektami konceptualizacji naukowych.

Kolejne artykuły bazują na mniej eksplorowanych nawiązaniach do myśli Carnapa. Tekst „Carnap, Pseudo-Problems, and Ontological Questions” autorstwa G. Gabriela poszukuje wspólnych neokantowskich inspiracji myśli Carnapa i Heideggera. W tym celu posługuje się koncepcją ontologiczną O. Beckera. J. Floyd w „Carnap, Turing and Wittgenstein: Contrasting Notions of Analysis” koncentruje się na Turinga pojęciu „efektywnej obliczalności” jako „wzorcowym” sposobie wyartykułowania ideału eksplikacji, który jest precyzyjny, prosty, owocny w zastosowaniach naukowych oraz neutralny w stosunku do filozoficznych dyskusji na temat podstaw matematyki. Artykuł J. Bouveresse’a „Rudolf Carnap and the Legacy of Aufklärung” omawia wrywkowo wybrane wątki dyskusji akademickich i literackich, jakie toczyły się w filozofii europejskiej w dwóch pierwszych dekadach XX w. (R. Musil, B. Russell, S. George).

Pierwszą część książki Wagnera zamyka artykuł „Carnap’s Boundless Ocean of Unlimited Possibilities: Between Enlightenment and Romanticism” T. Mormanna, znanego dotąd głównie z analiz formalnych prac Carnapa, m.in. poświęconych quasi-analizie. Jego tematem jest związek między wpływem pragmatyzmu na myśl Carnapa a romantycznymi inspiracjami, które – zdaniem Mormanna – czerpał on przede wszystkim z prac F. Nie-

tzschego, co ma ujawniać się przede wszystkim w „zasadzie tolerancji” oraz konstrukcjonizmie Carnapa. Przykładowo, tytułowy termin jednego z kluczowych dzieł Carnapa *Aufbau* stanowi według Mormanna dowód „silnego romantycznego utopianizmu w światopoglądzie Carnapa”, gdyż „zawsze konotował [on] odbudowę po zapaści lub historycznej katastrofie” (71). Oprócz wskazania na silne oddziaływanie kulturowe myśli Nietzschego w czasach młodości Carnapa, Mormann omawia też bezpośrednie odniesienia w pracach tego ostatniego do różnych dzieł Nietzschego. W tym sensie więc artykuł ten jest zamierzony jako istotne dopełnienie zasadniczego przesłania książki Carusa, ale również i jego osłabienie. Mormann zwraca bowiem uwagę na zasadniczo niekognitywistyczne stanowisko Carnapa w odniesieniu do sfery życia (*Leben*), mimo uwzględnienia pewnych inspiracji romantycznych w sferze myśli (*Geist*). Mormann konkluduje więc, że wniosek Carusa, iż Carnap proponuje integralne stanowisko, które może mieć istotne znaczenie w debatach współczesnych, jest przedwczesny z uwagi na zaprezentowany dychotomizm tego stanowiska, który został w omawianym artykule skonstrastowany z bardziej integralnym stanowiskiem pragmatyzmu Deweya.

Druga część książki „Carnap’s Ideal of Explication: Critical Assessments and Examples” koncentruje się na zagadnieniu eksplikacji oraz przykładach zastosowań. Otwierający tę część artykuł „Carnap’s Conception of Philosophy” W. Kienzlera nie odnosi się

bezpośrednio do tezy Carusa o tym, że eksplikacja stanowi zasadę jedności myśli Carnapa, lecz skupia się głównie na wzajemnych odniesieniach między myślą Carnapa a Wittgensteina. Pierwsza część tekstu „Carnapian Explication: A Case Study and Critique” E. Recka stanowi najbardziej zwartą prezentację i dyskusję Carnapa pojęcia eksplikacji, dlatego mogła być umieszczona już na samym początku książki. W drugiej części swojego tekstu Reck omawia model wyjaśniania Hempla-Oppenheima jako przykład tego rodzaju eksplikacji. Następnie, odnosząc się do krytyki tego modelu (m.in. W. Salmon, B. van Fraassen, M. Scriven), stawia pytania o źródło problemów tej eksplikacji. Sam Carnap, co zostało jasno wykazane w tekście, zdawał sobie sprawę z niedostatecznego uwzględnienia aspektu pragmatycznego oraz kontekstu w eksplikacji. Ciekawie i szczegółowo przeprowadzona argumentacja Recka w odniesieniu do pojęcia wyjaśniania prowadzi do wniosku, że eksplikacja nie pozwala na uniknięcie dyskusji filozoficznej – a szerzej – oceny adekwatności przyjętej propozycji metodologicznej – dane go zagadnienia.

Artykuł T. Uebela “The Bipartite Conception of Metatheory and the Dialectical Conception of Explication” również stanowi komentarz do książki Carusa, opierający się na analizie związku między eksplikacją a koncepcją teorii naukowej logicznego empiryzmu. Uebel związek ten charakteryzuje jako dwustronnie komplementarny: „dwuczęściowa koncepcja metateorii

uzupełnia dialektyczną koncepcję eksplikacji poprzez to, że określa jakie dyscypliny należy uwzględnić, aby otrzymać możliwe do przyjęcia propozycje [eksplikansów]”. Odwrotnie natomiast, dialektyczna koncepcja eksplikacji dostarcza jej „szerszego pozanaukowego kontekstu oświeceniowego” (129). W pracach przedstawicieli „lewego skrzydła” Koła Wiedeńskiego brakło, jak podkreśla Uebel, pełniejszego wyartykułowania kluczowej dla tego kontekstu „nie-metafizycznej teorii dyskursu normatywnego” (129).

Studium „wzorcowego” przykładu Carnapa eksplikacji pojęcia analityczności podejmuje S. Awodey w „Explicating ‘analytic’”. Wyróżnił on osiem zasadniczych etapów tej eksplikacji, które są kolejno rozwijane w tekście: dedukcjonizm Fregego-Russella, tautologizm Wittgensteina, wczesny substytucjonalizm, konwencjonalizm, semantyka w stylu Tarskiego, opisy stanów, późna semantyka oraz współczesne uzupełnienia, dotyczące kategorii niezmienniczości w przedmiotowych i metapredmiotowych definicjach w logice. Wyróżniony przez Awodeya etap semantycznej eksplikacji analityczności jest przedmiotem zamykającego tę część książki artykułu „Carnap and the Semantical Explication of Analyticity” P. de Rouilhana.

Trzecia część *Carnap’s Ideal* „The Contemporary Debate” grupuje teksty odnoszące się przede wszystkim do debat współczesnych formułowaniu przez Carnapa pojęcia eksplikacji. Otwierający tę część tekst „Before

Explication” R. Creatha szczegółowo omawia publikacje Carnapa z okresu 1929-1932, który był, zdaniem autora, kluczowy dla wypracowania koncepcji eksplikacji. Zmiany, jakie się dokonały, zaprezentowane są w odniesieniu do następujących zagadnień: metoda, poglądy (tu Creath wyszczególnia jedenaście najważniejszych), podejście (naturalizm, scjentyzm) oraz stanowiska opozycyjne. Do tego okresu odnosi się również kolejny artykuł „Natural Languages, Formal Systems, and Explication” Wagnera, w którym wykazuje on dychotomiczność przeciwstawienia na języki naturalne i skonstruowane w poglądach Carnapa, tym samym odrzucając też alternatywną propozycję, iż miałyby one stanowić dwa krańce kontinuum języków.

Klasyk studiów nad myślą Carnapa M. Friedman swój artykuł „Rational Reconstruction, Explication, and the Rejection of Metaphysics” poświęca prześledzeniu zmian, jakie dokonały się w myśli Carnapa w okresie przechodzenia od racjonalnej rekonstrukcji do eksplikacji. Friedman rozpoczyna od zaprezentowania wczesnego stanowiska Carnapa w odniesieniu do dyskusji ontologicznych w *Aufbau*, a więc przede wszystkim w odniesieniu do epistemologicznej dyskusji między realizmem, fenomenalizmem a idealizmem. W późniejszych pracach tematykę ontologiczną Carnap ograniczył do zagadnień, które powstają na kanwie najnowszych badań naukowych, np. w odniesieniu do kryzysu w podstawach matematyki, gdzie proponowane były stanowiska logicyzmu, in-

tuicjonizmu oraz formalizmu. Przegląd tych dyskusji skłonił Carnapa do przekonania, że w zasadzie dotyczą one nie kwestii metafizycznych, lecz różnych sposobów sformułowania „leżącej u podstaw dedukcyjnej struktury inferencyjnej nauk empirycznych” (196). Zaproponował więc – dla uniknięcia bezowocnych dyskusji – uznanie wyboru takiej struktury za kwestię czysto praktyczną a nie teoretyczną, warunkowaną celem oraz efektywnością narzędzi wykorzystanych w tworzeniu takiej struktury. W późniejszych pracach Carnap wykorzystywał modyfikację Ramseya reprezentacji teorii naukowych, aby uniknąć ontologicznych problemów, dotyczących referentów terminów teoretycznych. Friedman nie odnosi się jednak wprost do zagadnienia, jak te zmiany w poglądach Carnapa, dotyczące kwestii ontologicznych, wiązały się z równoległym przechodzeniem od racjonalnej rekonstrukcji do eksplikacji.

M. Wilson w artykule „The Perils of Pollyanna” podejmuje polemikę z tezą Carusa, że Carnap wzorcowo spełniał „ideał oświeceniowy”. Omawiając eksplikacje terminów naukowych w kontekście dostosowywania starych pojęć do zmian, jakie dokonywały się w nauce, stara się on wykazać, że zabiegi naukowców, jak E. Mach czy H. Poincaré, okazały się dla oświeceniowego ideału rozwoju nauki znacznie bardziej istotne niż eksplikacja w sensie Carnapa i jego własne dokonania. Zamykający książkę tekst Carusa „Engineers and Drifters: The Ideal of Explication and its

Critics” jest polemiką z wypowiedzią Wilsona. Carus uznaje istnienie dwóch pojęć eksplikacji: lokalnego oraz globalnego, które wyjaśnia posługując się metaforą komputera: zmiana oprogramowania interfejsu (odpowiednik eksplikacji lokalnej) nie wpływa na to, co rzeczywiście dzieje się w procesorze (odpowiednik eksplikacji globalnej).

Zbiór tekstów pod redakcją Wagnera stanowi przekrój żywo toczącej się debaty na temat aktualności myśli Carnapa oraz jej adekwatnej interpre-

tacji. Stanowi ona z pewnością istotne podsumowanie dotychczasowych dyskusji na te tematy, zwłaszcza w kontekście zagadnień zainicjowanych przez monografię Carusa. Mając jednak na względzie, że omawiana książka jest efektem konferencji, w której ten ostatni uczestniczył, można byłoby oczekiwać przeglądu podniesionych w dyskusjach kwestii, a także polemicznego odniesienia do głosów w debacie konferencyjnej, zwłaszcza że Wilson w niej nie uczestniczył.

Paweł Kawalec